

مشخصات شرکت کنندگان (مقاله، جستار نویسی، پایان نامه، رساله و اقدام پژوهی)

مشخصات فردی صاحب اثر یا صاحبان اثر	نام و نام خانوادگی: روح انگیز سهرابی جنسیت: زن ■ مرد □ استان: ایلام شهر: آبدانان رشته تحصیلی: زبان و ادبیات فارسی دانشجو □ فارغ التحصیل □ مقطع: کارشناسی ■ کارشناسی ارشد □ دکترا □ تلفن ثابت: ۰۸۴۳۳۶۲۳۴۸۵ تلفن همراه: ۰۹۱۸۳۴۴۱۷۷۵ پست الکترونیکی: kanoonabdanan94@gmail.com کانونی ■ پست سازمانی: مربی مسئول فرهنگی سابقه کار: ۲۵ سال نام و آدرس مرکز: مرکز آبدانان / خ سراب غیر کانونی (آزاد) □ شغل: فرهنگی
	نام و نام خانوادگی: جنسیت: زن □ مرد □ استان: شهر: رشته تحصیلی: دانشجو □ فارغ التحصیل □ مقطع: کارشناسی □ کارشناسی ارشد □ دکترا □ تلفن ثابت: تلفن همراه: کانونی □ پست سازمانی: نام و آدرس مرکز: غیر کانونی (آزاد) □ شغل:
	نام و نام خانوادگی: جنسیت: زن □ مرد □ استان: شهر: رشته تحصیلی: دانشجو □ فارغ التحصیل □ مقطع: کارشناسی □ کارشناسی ارشد □ دکترا □ تلفن ثابت: تلفن همراه: کانونی □ پست سازمانی: نام و آدرس مرکز: غیر کانونی (آزاد) □ شغل:
	نام اثر: ادبیات کودک و نوجوان زمان انجام اثر: سال ۱۳۹۹ □ ماه سال ۱۴۰۱ ■ ماه شهریور نوع طرح: مقاله ■ جستار نویسی □ اقدام پژوهی □ پایان نامه □ رساله □
مشخصات اثر	چکیده: (حداکثر ۳۰۰ کلمه): آثار ادبی کودکان با اهداف متفاوتی خلق می شوند زمینه سازی برای رشد، جنبه های فردی و اجتماعی کودکان و پرورش استعداد های ذهنی و شکوفایی ذوق هنری آنان از جمله اهداف ادبیات کودکان است که تولید کنندگان این دسته، از آثار برای رسیدن به اهداف بالا و اثر گذاری بیشتر بر مخاطبان از سرگردهای گوناگون بهره می گیرند، استفاده از اقبال های متفاوت از جمله قصه، شعر، ترانه... از شیوه ها و طرق مختلف عناصری مانند پیرنگ، کانون روایت، شخصیت پردازی و صحنه پردازی لحن و سبک و زبان دربرگیرنده ی رویکردی متفاوت در این عرصه می باشد. شیوه ی گردآوری اطلاعات کتابخانه ای است در این تحقیق سعی شده است به پیشینه، اهمیت و ویژگیها و تعاریف ادبیات کودک پرداخته شود.
	۱

به نام خداوند بخشنده ی مهربان

عنوان مقاله : ادبیات کودک و نوجوان

روح انگیز سهرابی

مربی مسئول امور فرهنگی

مرکز آبدانان

پاییز - ۱۴۰۱

چکیده:

آثار ادبی کودکان با اهداف متفاوتی خلق می شوند زمینه سازی برای رشد، جنبه های فردی و اجتماعی کودکان و پرورش استعداد های ذهنی و شکوفایی ذوق هنری آنان از جمله اهداف ادبیات کودکان است که تولیدکنندگان این دسته، از آثار برای رسیدن به اهداف بالا و اثر گذاری بیشتر بر مخاطبان از شگردهای گوناگون بهره می گیرند، استفاده از از قالب های متفاوت از جمله قصه، شعر، ترانه... از شیوه ها و طرق مختلف عناصری مانند پیرنگ، کانون روایت، شخصیت پردازی و صحنه پردازی لحن و سبک و زبان در برگیرنده ی رویکردی متفاوت در این عرصه می باشد. شیوه ی گردآوری اطلاعات کتابخانه ای است در این تحقیق سعی شده است به پیشینه، اهمیت و ویژگیها و تعاریف ادبیات کودک پرداخته شود

واژگان کلیدی:

ادبیات کودک نوجوان، ادوار

مقدمه:

به مجموعه منابع نوشتاری و چاپی، بصری و شنیداری مانند کتابهای تصویری، قصه های فرهنگ های عامیانه، داستانهای رئالیستی، علمی و شعر اطلاق می شود. بشر در گذر تاریخ با وجود همه تفاوت های محیطی، زیستی و انگیزشی نیاز به آموزش و یادگیری داشته و دارد. جریانی که رد پای نوع غیر مستقیم آن در ادبیات، داستانها، شعر و قصه به عنوان دیرینه ترین و مهمترین روش بویژه برای طیف سنی کودک و نوجوان باشکله دهی، به شخصیت آنها دیده می شود. باور کنیم که پرورش ادبی نسل نو، تلاشی مبارک و ضروری در مسیر تداوم حیات فرهنگی زاینده جامعه ایرانی با غنای تعلیم و تربیت کودکان و نوجوانانی فرهیخته به عنوان نسل آینده ساز کشور است.

بنا به یافته های روانشناسی، کودکان و نوجوانان به لحاظ مشخصات ذهنی از بزرگسالان جدایی شونده و به مقتضای همین مشخصات و شاخصه ها در حقیقت عالمی خاص خود دارند که آفرینندگان آثار معطوف به کودکان و نوجوانان باید به آن توجه کنند. ذهن کودک نه تنها با ذهن بزرگسالان متفاوت است، بلکه در هر مرحله از رشد خود نیز از جهت عاطفی و ادراکی ویژگیهای معینی دارد که بر نگاه آنها به جهان تأثیر اساسی می گذارد. به همین صورت ذوق زیبایی شناسی در کودکان از جهاتی با ذوق زیباشناسی در بزرگسالان متفاوت است. چه بسا چیزهایی که برای بزرگسالان زیبا یا تراژیک یا هزل گونه باشد اما برای کودکان چنین نباشد در رویکرد به مبانی ادبیات کودک باید چنین مسائلی را نیز مورد بحث قرار داد.

تعریف:

ادبیات کودکان عبارت است از هرگونه متنی که با چارچوب و طرح مشخصی به طور عمد و یا غیرعمد برای کودکان آفریده شده باشد (محور ساختاری) به صورتی که کودک با آن ارتباط برقرار کند (محور ارتباط شناسی) و این رابطه منجر به برانگیختن احساسات و عواطف و پدید آمدن لذت زیبایی‌شناختی شود (محور زیبایی‌شناسی) و تأثیرات خاص روحی و روانی روی کودک بگذارد و سبب رشد شناخت او شود. تأثیر شناخت‌شناسی ادبیات کودکان و نوجوانان به معنی واقعی آن، یعنی نوشته‌هایی که در آن حس و حال کودکانه حاکم باشد، به زبان و نثری مناسب سطح سواد کودکان نوشته شده و معمولاً همراه با تصاویر است؛ به‌عنوان یک شکل ادبی مستقل تقریباً از نیمه‌ی دوم سده‌ی هجدهم میلادی در جهان پدید آمده است. در ظهور دیر هنگام این نوع ادبیات، عوامل اقتصادی و اجتماعی مؤثر بودند. پیش از عصر جدید (رنسانس) به کودکان بیشتر همچون بزرگسالانی کوچک نگریسته می‌شد و ادبیاتی ویژه‌ی نیازهای خاص و سطح درک و فهم آنان ضروری شمرده نمی‌شد.

قلمرو ادبیات کودک و نوجوان

- ۱- کتابهایی که باتوجه به نیازها و دل‌بستگی‌های کودکان به طور خاص برای آنها آفریده شده است.
- ۲- آثاری از ادبیات کلاسیک مثل شاهنامه، کلیله و دمنه، ایل‌یاد و ادیسه که برای کودکان بازنویسی شده است.
- ۳- قصه‌ها و متله‌ها و چیستان‌های موجود در فرهنگ عامه که برای کودکان مناسب تشخیص داده شده و برای آنها به صورت کتاب منتشر شده است.
- ۴- کتابهایی که دراصل برای بزرگسالان آفریده شده، ولی به خاطر مشخصه‌هایشان برای کودکان و نوجوانان نیز جالب و خواندنی است و به حوزه ادبیات کودکان تعلق گرفته است.
- ۵- کتابهای آموزشی که مورد توجه آموزش رسمی کودکان است و باندکی آسان‌گیری می‌توان آنها را در زمره‌ی ادبیات کودک قرار داد.

نقش ادبیات کودک و نوجوان

ادبیات کودک نقش خاص خود را نیز دارد. این نقش درجوه اصلی خود همان نقشی است که ادبیات بزرگسالان نیز دارد، ولی ادبیات کودک آن را درحوزه خاص خود ایفا می‌کند. برای هنر و ادبیات به طور کلی سه نقش اصلی در نظر گرفته شده است.

الف- نقش معرفتی:

نقش معرفتی هنر و ادبیات آشنا کردن ما با پدیده‌های مختلف زندگی مانند مناسبات اجتماعی انسانها، احساسات، اندیشه‌ها، عواطف، سجایا و سرشت انسان که در بسیاری از منابع چاپی دربرگیرنده پناختی از پدیده‌های گوناگون زندگی پیرامون است. که انتقال این اطلاعات از طریق کتابهای مربوط به حوزه‌ی دانستنیهای علمی یاب به صورت تحلیلی زرف تر از جلوه‌های گوناگون زندگی، مناسبات انسانی و اجتماعی در شعر و قصه و تصویر باشد.

ب- نقش عقیدتی:

نقش عقیدتی هنر و ادبیات این است که آفرینش‌های هنری و ادبی به طور مستقیم و غیرمستقیم از ارزشها و آرمانهای خاصی جانبداری می‌کند و آفرینشگر می‌تواند هنگام آفرینش اثر رسالت خاصی برای کار خود برگزیده باشد. یا اینکه به چنین رسالتی عقیده نداشته باشد. و این بدان معنایست که بین اثر جانبدار و اثری که بر مبنای عدم اعتقاد آفرینشگر به جانبداری در هنر آفریده شده است، تفاوتی نیست. یک اثر هنری و ادبی می‌تواند سخت جانبدار باشد یا به ظاهر هیچ جانبدار نباشد، اما اثر به ظاهر غیرجانبدار نیز از ذهن انسان تراوش کرده و ذهن در دریافت و انتقال جلوه‌های

زندگی نمی تواند بی طرف باشد. در حیطه ادبیات کودک بسیاری پذیرفته اند که آثار ادبی از ارزشها، عقاید و آرمانهای خاصی، منطبق با ملاحظات فرهنگ پذیری و اجتماعی شدن کودک، باید دفاع کند. نقش زیبایی شناختی:

ادبیات کودک باز آفرینی وجوه زیبایشناختی عرصه های زندگی کودک است که به نوعی موقعیتهای قهرمانی و ضد قهرمانی را تفسیر می کند و بدین وسیله ادبیات کودک ذوق زیبایی شناسی را رشد می دهد، ارزشهای اجتماعی و اخلاقی را به آنها منتقل می کند و عواطف، احساسات و تفکر کودکان را رشد داده و به نیازهای رشدی و روان شناختی کودکان پاسخ داده و بالاترین دستاوردهای فرهنگ و دانش بشر را به آنها معرفی می کند.

انواع ادبیات کودک و نوجوان

داستان

داستان های واقعی و افسانه ها.

غیرداستان

شامل مطالب علمی، کتاب های مربوط به اجتماع و محیط، کتاب هایی درباره ی اختراعات و اکتشافات، زندگی نامه و شرح حال

شعر

شامل لالایی ها، اشعار بی معنی و پوچ، اشعار شوخی آمیز بی سر و ته، قصه و حکایات منظوم است.

صاحب نظران و کارشناسان بر این اعتقادند که آماده نمودن کودک برای شناخت، دوست داشتن و ساختن محیط، شناساندن کودک به خویشتن، ایجاد احترام به اصالت انسانی و میل به اعتلای مداوم، سرگرمی و لذت بخش بودن، علاقه مند کردن کودک به مطالعه، ایجاد عادت به آن و ایجاد و تقویت صلح در جهان نیز از مهمترین اهداف ادبیات کودک و نوجوان هستند. با توجه به اینکه ابتدایی ترین ادبیات کودک و نوجوان بر پایه قصه گوئی است می توان این هنر را به عنوان زیربنای ادبیات این گروه سنی قرارداد و از مزایا و آثار مثبت این هنر در تربیت نسل آینده بهترین و بیشترین بهره را برد.

ویژگی های مهم ادبیات کودک و نوجوان بدین شرح است:

۱. با زبان و بیان، توانایی درک و زبان نوشتاری، تخیل و تجربه های کودکان و نوجوانان متناسب است
۲. به رشد و پرورش شخصیت خواننده کمک می کند
۳. اهمیت تصویر را برای کودک و نوجوان برابر با اهمیت نوشته می داند و همواره بخشی از پیام را با تصویر بیان می کند.

مهم ترین اهداف ادبیات کودک و نوجوان عبارتند از:

- الف. آماده کردن کودک برای شناختن، دوست داشتن و ساختن محیط.
- ب. شناساندن کودک به خویشتن، ایجاد احترام به اصالت انسانی و میل به اعتلای مدام.
- ج. سرگرم کردن و لذت بخش بودن.
- د. علاقه مند کردن کودک به مطالعه و ایجاد عادت به آن.
- ه. ایجاد و تقویت صلح در جهان.

تاریخ ادبیات کودک و نوجوان در همه کشورهای جهان کما بیش چهار مرحله داشته است:

۱. آفرینش وانتقال آثار ادبی به صورت شفاهی
۲. گردآوردن و نوشتن آثار ادبی شفاهی
۳. پدید آوردن آثار ادبی با الهام از آثار شفاهی
۴. آفرینش آثار ادبی ویژه‌ی کودک و نوجوان

تاریخ ادبیات کودک و نوجوان در ایران

«مطابق تعاریف امروزی، سنگ بنای ادبیات کودک در ایران در دوره‌ی مشروطیت نهاده شده و در دهه‌های اخیر به رشد و شکوفایی خود رسیده است

اما این امر به معنای خالی بودن عرصه از وجود آثاری متناسب با کودکان و مطابق با ساختار اجتماعی و تربیتی دوران پیش از مشروطیت نیست. زمانی کودکان فقط از سرچشمه‌ی ادبیات شفاهی، لالایی‌ها، ترانه‌ها و ادبیات بزرگسالان سیراب می‌شدند و عمدتاً مخاطبان اصلی ادبیات عامیانه بوده‌اند، اما با گذر زمان و در اثر رشد فکری جامعه‌ی ایرانی، کودک نیز، که زمانی کم‌تر مورد توجه ادبیات رسمی بود، دارای ادبیات ویژه‌ی خود شد؛ یعنی ادبیاتی که مفهوم کودک را شکل موضوعی و نمادین برای بیان مطالب گوناگون جهت استفاده‌ی بزرگسالان به کار نمی‌برد، بلکه ادبیاتی که ویژه‌ی کودک بود و عواطف، احساسات، سن و سال و شخصیت او را مستقلاً در نظر می‌گرفت و رسماً "برای او به تولید آثار ادبی می‌پرداخت. در این میان، گسترش دانش روان‌شناسی و تغییر یافتن نگاه انسان به کودک و استقلال بخشیدن به شخصیت او نقش بسیار مهمی در توجه نویسندگان و شاعران به کودک ایفا کرد؛ به طوری که پس از سده‌ها حضور جانبی و فرعی کودک در ادبیات و بالطبع در ادبیات ایران این بار

نویسندگان و شاعران رسماً "مستقلاً" به کودک و هر آنچه متعلق به اوست پرداختند. از این‌رو هر چه به دوران معاصر نزدیک‌تر می‌شویم این امر ملموس‌تر می‌شود؛ به طوری که در دهه‌های ۶۰ و ۷۰ انبوهی از آثار ادبی ویژه‌ی کودکان در ایران تولید شده است.»

جایگاه ادبیات کودک در تاریخ سرزمین ایران کهن

تاریخ پرفراز و نشیب سرزمین کهن ایران، از شادی‌ها و تلخی‌ها، جنگ‌ها و صلح‌ها و تغییر مرزهای جغرافیایی، اعتقادات مذهبی، ساختارهای اجتماعی و سیاسی و به دنبال آن آثار ادبی حکایت دارد. آنچه در این سرزمین از ثبات نسبی برخوردار است و تفاوت چندانی با تاریخ دیگر سرزمین‌ها ندارد، وضعیت کودک و ادبیات مربوط به اوست. در ایران نیز مانند دیگر تمدن‌ها و سرزمین‌ها، از همان روزگار کهن به تربیت کودک توجه شده است؛ البته تربیتی از نوع کهن و سنتی آن و بر اساس بایدها و نبایدها و خواسته‌ها و طرز تفکر بزرگ‌ترها. در این سرزمین نیز، مانند دیگر سرزمین‌ها، کودکان ادبیات ویژه‌ی خود را نداشتند و از ادبیات شفاهی بزرگسالان بهره می‌بردند. در دوره‌ی اسلامی نیز، با وجود تأکیدها و سفارش‌های بی‌شمار در باب تربیت کودک و اهمیت آن، آثار پرداخته‌شده تفاوتی با آثار پیشین نداشتند؛ جز این‌که رنگ مذهبی ویژه‌ای به خود گرفته بودند. از زمان رسمی شدن فارسی دری و تولید آثار ادبی گران‌سنگی نظیر شاهنامه، قابوس‌نامه، کلیله و دمنه، گلستان، مثنوی مولوی و موش و گربه به این زبان، تغییرات ناچیزی در پردازش آثار ادبی برای کودکان به وجود آمد.

در این‌گونه آثار، گاه فصل‌های جداگانه‌ای برای تربیت کودکان، البته مطابق با معیارهای تجویزی گذشته در نظر گرفته شده، گاه نیز از تصویر و مفهوم کودک استفاده‌های ادبی واقعی یا تمثیلی برده شده است.

اما علی‌رغم تولید این آثار، به دلیل نظام طبقاتی جامعه و اختصاص ادبیات به دربارها و اهالی آن، نمی‌توان گفت که در این دورا ن ادبیات کودکان به معنی واقعی آن، که باید شامل هر کودکی با هر وضعیت اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و اعتقادی باشد، تولی د شده است .

ادبیات کودک در ایران پیش از اسلام

در ایران از قدیم به تربیت کودک توجه فراوان شده است؛ اما کودک، نسخه‌ی کوچک‌شده‌ی بزرگسالان به شمار می‌آید و هد ف از تربیت او آماده ساختن وی جهت پذیرش وظیفه‌ی پدری و مادری در آینده بود. کودک، پیشه‌ی طبقه‌ی خود می‌آموخت

. در ایران باستان، آموزش بین پنج تا هفت سالگی آغاز می‌شد

به او ادب آموخته می‌شد. نام نیک برایش برگزیده می‌شد. به او کردار نیک، گفتار نیک و پندار نیک یاد می‌دادند فرمان‌بردار بی‌چون و چرای پدر و مادر باشد. به گونه‌ای تربیت می‌شد که آموزه‌های اوستا، به همراه پندها و سفارش‌های شاهان در این راه او را یاری می‌دادند . آموزش و پرورش، در معنای واقعی آن، ویژه‌ی اشراف و اشراف زادگان بود؛ زیرا نیازی دیده نمی‌شد که

کشاورز، پیشه‌ور یا لشکری سواد خواندن و نوشتن داشته باشد. جامعه‌ی طبقاتی گذشته ایران ((هیرارشی))، مانند دیگر جوامع آن روزگار، افراد هر طبقه از ازل تا ابد ناچار بودند که در طبقه‌ی خود بمانند و توان شکستن ساختار طبقه و خروج از آن را نداشته باشند. متناسب با طرز زندگی، شکل رایج ادبیات قدیم، ادبیات اندرزی بود. اندرزنانه‌ها، معمولاً "به زبانی ساده و روان نوشته می‌شدند. در میان اندرزنانه‌های پهلوی، اندرزنانه‌هایی مربوط به کودکان و شیوه‌ی زندگی آنان وجود داشت که اندرز کودکان معروف ترین آنهاست.

ادبیات کودک در اوایل اسلام

در اوایل دوره‌ی اسلامی در ایران، آموزش و پرورش کودکان در این سرزمین پیرو نظام آموزش و پرورش اسلامی بود؛ با این ک ه کم‌کم، رنگ فرهنگ ایرانی به خود گرفت و آرام آرام تأثیر خود را بر فرهنگ غالب اسلامی بر جای نهاد. ناآشنایی تبارهای ایرا نی به زبان قرآن، امر آموزش را برای کودکان دشوارتر از دوره‌ای کرد که کودکان ایرانی به زبان پدران و مادران خود آموزش می دیدند.

در بحبوحه‌ی این اوضاع و شرایط، ادبیاتی که برای کودکان پرداخته می‌شد یا به گونه‌ای بود که اثر در مقدمه یا متن به وضوح از کودک و نوجوان سخن می‌گفت و یا در قالب حکایتی کوتاه، پند و اندرزی به آنان می‌داد . برخی از آثار، ویژه‌ی کودکان نبود؛ ب لکه مانند آثار دوره‌ی پیشین می‌توانستند کودکان را نیز مخاطب قرار دهند .

به‌طور کلی آثار دوره‌ی اسلامی که می‌توان آن‌ها را به گونه‌ای تصوّر کرد که برای کودکان پرداخته شده یا از کودکان سخن گفته‌اند، دارای مشخصاتی مانند زبان و بیان ساده، روان و مناسب زمان، هماهنگی درون مایه‌ی اثر بانگش آن دوران نسبت به کودک و نوجوان و آموزش و پرورش برخوردار از درون مایه حماسی - پهلوانی، درون مایه‌ی پندآمیز و اندرز گونه بودن که آنها را از آثار ادبی دوره‌ی دیگر متمایز می‌سازد.

نتیجه گیری:

کودک، بزرگ‌سالی کوچک است که باید شیوه صحیح زندگی را به او یاد داد. این شیوه صحیح براساس معیارهای فراوانی چون مسائل اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، مذهبی و سیاسی هر جامعه تعریف می‌شود. کودک، خود هویتی مستقل و دنیایی جدای دنیای بزرگ‌سالی دارد که باید آن را شناخت و با توجه به شرایط این دنیا با او برخورد کرد. این نظریه که حاصل پیشرفت علم روان‌شناسی است، بسیار متأخر است و همواره چالشی اساسی میان پیروان دو نظریه یادشده، وجود داشته است که بیشترین نمود آن را در آثار خلق‌شده در ادبیات کودک و نوجوان می‌توان مشاهده کرد. آن چه بدیهی است آن است که در تمام دنیا، باید ریشه ادبیات کودک را در ادبیات فولک و شفاهی جستجو کرد.

منابع:

۱. شعاری نژاد، علی اکبر، ادبیات کودکان تهران، موسسه اطلاعات، ۱۳۷۰، چاپ پانزدهم، ۳۷
۲. پولادی، کمال، بنیادهای ادبیات کودک تهران، کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان ۱۳۸۴
۳. <https://fa.wikifeqh.ir>
۴. تاریخ ادبیات کودک و نوجوان (جلدهای مختلف)